

C. Smits, *De Afscheiding van 1834. Vierde Deel. Provincie Utrecht*. Uitg. J. P. van den Tol, Dordrecht (1980), 494 blz., ill., krtn. f 69,50.

Om het wat ondeugend uit te drukken: wij beleven telkens het genoegen dat de aanvankelijke plannen van dr. Smits door elkaar worden geschud. Na een eerste deel over de kerken der Afscheiding in Gorinchem en 'Beneden-Gelderland' uit 1971 en een tweede deel over de kerken in de classis Dordrecht c.a. uit 1974 zou een deel volgen over andere kerken in Zuid-Holland, maar zie, in de U.S.A. blijkt nog belangrijk materiaal voorhanden en deel drie wordt gevuld met documenten, brieven etc. en verscheen in 1977.

Dan komt in handen van dr. Smits een uitgebreid manuscript over de Afscheiding in Utrecht van G. van Klaveren Pzn (1888-1965), het kan de basis gaan vormen van een deel over de kerken in Utrecht e.o. Het is het hier voorliggende vierde deel. Maar in Amerika is méér belangwekkends te vinden: deel vijf (zie onder) en deel zes over H. P. Scholte en het Reveil, nog te verschijnen; deel zeven zal dan hét boek over de Zuidhollandse kerken gaan vormen. Maar misschien staan ons nog verrassingen te wachten. Want, dit mag toch wel worden gezegd, uiterst zorgvuldig weet dr. Smits de kennis over de Afscheiding van 1834 telkens weer te verrijken en te verdiepen. Het is, meen ik, als eens eerder opgemerkt, maar het gaat er naar uitzien dat de groep Afscheidenen de best gekende en gedocumenteerde groep in de negentiende eeuwse samenleving is in de historiografie. En slag op slag blijkt er nog meer te vinden: in de archieven, bij particulieren, hier en in het buitenland. Ik vermoed, dat dr. Smits met het materiaal een eigen geschiedenis doormaakt. Gezien de opzet - kerkhistorie per plaats - komen de 'boven-gemeentelijke' aspecten telkens opnieuw aan de orde, de rol van bepaalde leiders (met name H. P. Scholte) wordt steeds duidelijker, het beeld moet hier en daar gecorrigeerd aan de hand van nieuwe vondsten enz. enz. De figuur van S. van Velzen wordt hem steeds sympathieker (maar er zit wel een wonderlijke 'draai' in diens optreden!), H. P. Scholte komt in z'n eigenaardigheden steeds beter uit de verf. Men kan dus het beste de delen naast elkaar bestuderen en gebruiken, hoewel het duidelijk is dat elk deel ook goed afzonderlijk is te lezen, waar men slechts in deze plaatsen is geïnteresseerd. Elk deel, ook dit vierde, heeft enkele algemene hoofdstukjes: gegevens over het kerkverband, gezamenlijke akties (requesten), de situatie in de Hervormde Gemeenten.

Samenvattend konden deze hoofdstukken wel wat groter zijn, herhalingen kunnen dan wellicht worden voorkomen bij de afzonderlijke plaatselijke beschrijvingen. De eigen mening van dr. Smits komt nog het best naar voren als men let op de plaatsen waar hij een uitroepteken zet (het gebeurt het meest als de Kerkorde in het geding is, vaak als art. 31 meespeelt). Maar hij loopt ons niet voor de voeten en dringt niets op. Spiritueel laat de auteur zich in het hart kijken in de opdrachten voorin de afzonderlijke delen. Voor een sociologische benadering biedt het boek overvloedig materiaal, evenals over de vraag naar de maatschappelijke positie van de Afscheidenen, dr. Smits geeft hierover beknopt zijn mening, maar zijn hoofddoel is toch te laten zien dat